

Mr. Rudolf Kraljević

PABIRCI IZ VINOGRADARSKE POVIJESTI LJUBUŠKO-VELJAČKOG KRAJA (1477. - 1878.)

Iako je u rimskoj antici imalo zapažen razvitak, vinogradarstvo je ljubuško-veljačkog kraja, i u predturskom srednjovjekovlju i u dugim stoljećima robovanja Turcima, ostavilo o sebi dosta blijedu sliku, za razliku od mnogih (dublje u ratnoj “zavjetrini” smještenih) bosanskohercegovačkih (danas nevinogradarskih ili malovinogradarskih) predjela, koji pod Turcima, naprosto, “vrve” vinogradima.¹

Što je uzrok tome (za sada) ne možemo u potpunosti odgovoriti. Napomena da je pogranični ljubuško-veljački kraj tijekom višestoljetne turske vladavine bio poprištem mnogobrojnih tursko-mletačkih ratnih obračuna, ma koliko se činila uopćenom, krije u sebi najvažniji dio odgovora. Dovoljno je, npr., zaviriti u *Makarske ljetopise 17. i 18. stoljeća* ili u *Putopis Evlije Čelebije*, pa se uvjeriti u kojoj je mjeri stanovnicima (ujedno i ratnicima) s jedne i druge strane promjenjive hercegovačko-dalmatinske granice, zapravo, zanimanjem postala sustavna

¹ Da u pogledu zemljopisnog određenja ne bi bilo zabune, ističemo da sržnim postojanim dijelom veljačko-ljubuškog kraja (koji je u povijesti, i kao crkvena župa i kao administrativna jedinica trpio promjene) smatramo, reljefnom plastikom jasno uokvirenu cjelinu unutar crte što teče brdovitim obodom Ljubuškog, Rastočkog i još nekih manjih polja, te jajolikom putanjom spaja Ljubuški, Studence, Kravicu, Bijaču, Hardomilje, Crveni Grm, Prolog, Vrgorac, Orah, Veljake, Klobuk i Vitinu, završavajući ponovo u Ljubuškom. O toj će cjelini ovdje biti riječi. O njezinu nešto širem zemljopisnom okruženju, što je u nju povremeno ulazilo bilo posredstvom veljačke župe, bilo preko nahije, a potom i kotara Ljubuški, govorit ćemo tek sporadično, kada to uistinu bude nužno.

pljačka i uništavanje neprijateljskih gospodarskih dobara, uz “sječū” ljudskih glava i “sječū” prekograničnih vinograda.²

Ali, to je tema za sebe, o koju se ovdje samo usputno spotičemo pri prijelazu na utvrđivanje i zacrtavanje osnovne razvojne crte ovdašnjeg vinogradarstva u razdoblju kada su tim prostorom dugoročnije gospodarili Turci Osmanlije.

Još uoči turskog osvajanja Bosne Hercegovini je snaga kopnila u brojnim sebičnim, čak i unutarobiteljskim, ratovima Hercega i sinova.

I nakon što, konačno, 1463. “Bosna šaptom pade”, iscrpljena Hercegovina i sama postade turskim sandžakom, godine 1482.

Za Ljubuški, koji je nakratko, još 1463., bio u turskim rukama, ne zna se točno od kada je u trajnom posjedu Osmanlija. Sigurno je samo da se to moralo dogoditi prije 1477., kada je prvi put popisan u turskom katastarskom dokumentu, tzv. defteru.³

Naime, u Poimeničnom popisu hercegovačkog sandžaka iz 1477. tvrđava Ljubuški je upisana s priličnom posadom od 35 ljudi i 19 timara. Isti izvor spominje “selo Ljubuški i u njemu sedam domaćinstava”. (Sva su kršćanska!) Povjesničari su skloni da u toj maloj seoskoj naseobini vide ranije spomenuto, ali poblize neodređeno “podgrađe grada Ljubuškog”.

Popis iz 1477. nagoviješta početak procesa nastajanja nahije Ljubuški, a donosi i imena “još dva sela s naznakom da pripadaju Ljubuškom”, veli Aličić, prevoditelj i priređivač toga važnog povijesnog dokumenta.⁴

² *Makarski ljetopisi 17. i 18. stoljeća*, Književni krug Split, 1993., posebno *Šilobodovićeve kronika*, str. 15-65; Usporedi i:

Vinogradi i vina Hrvatske, Poslovna zajednica za unapređenje vinogradarstva i vinarstva, Zagreb, 1992., II. izdanje, bez paginacije;

Evlija Čelebija: Putopis, odlomci o jugoslavenskim zemljama, Preveo i komentar napisao Hazim Šabanović, “Svjetlost”, Sarajevo, 1954., I. dio;

Isti, Putopis po jugoslavenskim zemljama, II. dio, “Svjetlost”, Sarajevo, 1957.

³ *Ahmed S. Aličić*: Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina, Uvod, prevod, napomene i registre priredio Ahmed S. Aličić, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1985., str. I. i III. Original toga deftera čuva se u Arhivu Predsjedništva Vlade Republike Turske, pod osnovnim brojem 05. Fotokopije se čuvaju u Orijentalnom institutu u Sarajevu pod oznakom: defteri broj 94. (BB, 05, Orijentalni institut u Sarajevu, defteri br. 94), dalje: A. S. Aličić: Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina iz 1477. Usporedi:

A. S. Aličić: Prilog izučavanju Ljubuškog i okolice u XV. i XVI. stoljeću, 100 godina Muzeja na Humcu (1884. - 1984.), Zbornik radova, Ljubuški, 1985., str. 187-202.

⁴ A. S. Aličić: Prilog proučavanju Ljubuškog i okolice, str. 188.

Za studij vinogradarsko-vinarske povijesti veljačko-ljubuškog kraja izvorna vrijednost toga (inače) vrlo iscrpna popisa nije ni približno onakva kakvu smo uočili u nahijama dublje u Hercegovini. U (poslije toga stvarni) vlaški defter upisano je više naselja ljubuške nahije, što bi imalo biti dokaz “da se ova nahija već oformila”.⁵

Usprkos snažnoj tvrđavi, relativno brojnoj posadi i prilično bogatu okruženju Ljubuški se, izgleda, sporo razvijao u “gradsko urbano naselje”,⁶ i predturskog i orijentalno-osmanskog tipa, unatoč činjenici da je od kraja XV. stoljeća središte dosta prostrane nahije.

Do kraja XVI. stoljeća nije se uspio izdići do razvojnog stupnja kasabe.⁷ Misli se da je kasabom postao do polovice XVII. stoljeća.⁸ Upravno je Ljubuški pripadao raznim kadilucima, od drinskog (sa sjedištem u Foči), imotskog, mostarskog do gabelskog, dok “nije i sam postao zaseban kadiluk”, privremeno od 1633. do Kandijskog rata, kada je bio dokinut, da bi od 1717. postao sijelom kadiluka Imotske Bekije.⁹

U gospodarskom razvoju i vinogradarske zasade nastavljaju se njegovati i u ostatku XV. i kroz XVI., i u narednim stoljećima.

Govoreći uopćeno, najviše je vinograda u širem vidokrugu utvrđenih gradova Ljubuškog, Vrgorca, Počitelja. (Vinski bog Dionis, kako su primijetili već stari Grci, očito voli tople, suhe brežuljke, na kakvima su podizane srednjovjekovne utvrde.) Na osnovi turskih katastarskih popisa slične je položaje zauzimala glavnina vinograda i u drugim hercegovačkim nahijama.

Tako se antička i dotadanja, srednjovjekovna povezanost vinogradarstva i aristokratskog vojničkog zanimanja nastavljala i pod Turcima u našem ljubuškom kraju. Kao posjedi od posebna značenja, shvatljivo je što su vinogradi stajali pod “paskom” njihovih najčešćih privilegiranih uživalaca iz reda tvrđavskih posada i žitelja grada.¹⁰

⁵ *Isto*, str. 188. i 189.

⁶ *Isto*, str. 187. i 188.

⁷ *Isto*, str. 188.

⁸ *Hazim Šabanović*: Bosanski pašaluk (postanak i upravna podjela), “Svjetlost”, Sarajevo, 1982., str. 194. i 195. “Imotska Bekija (= ostatak od Imotskog). Sjedište mu je bilo preneseno u Ljubuški”.

⁹ *Isto*, 194. i 195;

A. S. Aličić: Prilog izučavanju..., n.d., str. 188.

¹⁰ *A. S. Aličić*: n.d., str. 187-192. Oni su u vidikovcu tvrđavskih kompleksa i zato, što su utvrde i njihova podgrada svojim položajem, reljefnom plastikom, te prisojnim stranama često bili predodređeni za vinogradarstvo.

Razumljivo, pri tome ne treba smetnuti s uma ni specifičnost da zbog pretežito nizinskog obilježja jezgrenog dijela našeg prostora ne treba zanemariti ni činjenicu postojanja većeg broja prostranijih dolinskih vinograda, što su sađeni na omanjim izdignutijim reljefnim oblicima rasijanim unutar Ljubuško-vrgorskog (a naročito rastočkog dijela našeg) polja.

Tako je veći broj vinograda vezan uz, najšire shvaćen, pojam Rastoka, zatim za selo i varoš Ljubuški, te za Dabricu i Če(lj)evo, što se nalaze u prostranijem gravitacijskom polju tvrđave Počitelj.¹¹

Preciznija ubikacija vinograda, naročito u točno određenim selima i drugim širim i užim zemljopisnim cjelinama, za sada (još) nije moguća. Zato će - bez temeljitijih istraživanja u antičkim i potonjim izvorima, u srednjovjekovnim velikaškim i vladarskim ispravama, u turskim i austrougarskim katastarskim knjigama i gruntovnicama, i bez izravnog uvida u zemljišno nazivlje što se predajom čuva u narodu (kako je o tome već pisao vrlo vrijedni Petar Oreč),¹² te bez proučavanja putopisa, ali i austrijske tehničke dokumentacije prikupljene uoči reguliranja toka Trebižata, svako lociranje vinograda (i drugih nasada), vinorodnih sela, prostranijih vinogradarskih areala i, posebice, najvažnijih vinorodnih položaja predodređenih za proizvodnju glasovitih vina (što je marketinški vrlo važno!) - biti moguće sprovesti u većini slučajeva, samo do određene granice, posve uvjetno, približno i nesigurno.

Prepoznavanje (u defterima), često iskrivljeno ili, pak, arhaično zapisanih - a u području ovoga kraja, djelomično ili potpuno očuvanih, ali i iščezlih sela, vinogradskih i ostalih zemljišnih parcela, šumovitih i pašnjačkih predjela, vodenih površina i vodotokova (s ribnjacima, mlinicama, stupama...) - posebno otežava okolnost što je "meki" i vlažni prostor Ljubuškog i Rastočkog polja bio podložan periodičnim dosta izrazitim promjenama fizionomije i kulturnog krajolika, još od rimske antike, koja je sa svojim, vjerojatnim, irigacijskim zahvatima prva, osim stihije neumorne vodene prirode,

¹¹ U turskim se izvorima Rastok spominje više puta i na različite načine. O tome opširnije kasnije. Vidjeti:

A. S. Aličić: n.d., str. 187-201, posebno 200, 201.

¹² Petar Oreč: Narodno gospodarstvo u imenima zemljišta zapadne Hercegovine, II. "Most", Mostar, 1990., str. 79. i 80.

ozbiljnije dirnula u opći izgled našega pejzaža. Te su promjene kasnije izvođene obradom zemlje, krčenjem šuma, povremenim potiskivanjem uobičajenih i uvođenjem ranije nepoznatih biljnih kultura (riže, npr., za Ali-pašinih melioracija), što je, nama nepoznatim, prirodnim katastrofama (recimo potresima) dovodilo do izrazitih promjena režima voda - kojih imamo u preobilju, kada su nepotrebne, i premalo kada su nam najpotrebnije.

Prirodni i umjetni ljudski utjecaji po svojim su se posljedicama kretali od oštrog zadiranja u postojanje i razinu nekih vodotokova i vodenih površina do izrazita mijenjanja njihova rasporeda i smjera toka u tom, često malaričnom, nizinskom prostoru, u kojem turski dokumenti učestalo bilježe i spominju jezera, ribnjake, luke i plovidbene matice, a njih već dugo nema. Zato je rekonstruiranje nekadanjeg stanja veoma složeno, osobito iza (u narodu zapamćene) temeljite austrougarske melioracije i regulacije anarhična Trebižatova toka, i njegova slikovita rastoka, po kojem još od X. stoljeća nosi ime sržni dio dragoga nam rodnog kraja.

Na padanje u zaborav ranijeg, predturskog, hrvatskog nazivlja najviše je utjecala radikalna izmjena pučanstva izazvana turskim osvajanjem. Turska je, pak, zemljišna i prostorna nomenklatura postupno nestajala iza njihova uzmaca iz naših seoskih naselja.

Prije prijelaza na analizu konkretnih primjera nužne su još neke općenite napomene o zanimljivijim i zastupljenijim toponimima.

S obzirom da je Rastok predstavljao veoma važno gospodarsko dobro,¹³ a uz to se spominje i kao vinogradarski areal, razumljivo je što se u (dostupnim nam) defterima s njim susrećemo deset puta.¹⁴ Od toga tri puta je ubilježen kao selo¹⁵ (točnije kao skupina sela): prvo na jugu, zatim na jugozapadu i, treći put, na sjeveru i sjeveroistoku od današnjeg Rastočkog polja.

Navest ćemo, kao prvi, zemljopisno najodređeniji (južni) primjer:
1. "Selo Dusina dio je sela Rastok Jezero sa ribnjakom u blizini

¹³ Čiji je prihod premašivao 7.000 akči!

¹⁴ Po Rastoku je dobila ime ranosrednjovjekovna župa, koju sredinom X. stoljeća spominje Konstantin VII. Porfirogenet. Vidjeti: *Konstantin Porfirogenet: O upravljanju carstvom*, Priredio Mladen Švab, preveo Nikola pl. Tomašić, "August Cesarec", Zagreb, 1994., str. 83.

¹⁵ Zanimljivo je da danas nijedno naselje na tom području nije u svom nazivu sačuvalo toponim *Rastok*. Tim se pojmom danas označava isključivo Rastočko polje ili kraće Rastok.

sela Dusine...” Prihod 300 akči. “Selo Biletići je dio sela Rastok Jezero sa ribnjakom u blizini spomenutog sela...” Prihod 350 akči. “Selo Selce je dio Jezera Rastok sa ribnjakom...” Prihod 350 akči. “Selo Otrići. To je mezra¹⁶ Ravnica, Zagornji dolac i Plavkova njiva u blizini sela Rastok...” Prihod 400 akči. Sva četiri navedena sela su u timaru Alije, sina Mehmeda, posadnika tvrđave Ljubuški. Podaci potječu iz 1585. godine.¹⁷

Čini se nedvojbenim da je nekadanje selo Rastok Jezero (koje danas ne postoji pod tim imenom, već egzistira kao šire područje Jezero, odnosno Pojezerje¹⁸ sa skupinom sela)¹⁹ obuhvaćalo dalmatinska sela južno od današnjeg sela Prologa, na koja se danas ne proteže pojam Rastok.²⁰

2. primjer: “Selo Vrgora i Rastok²¹ sa prihodom od 1.400 akči”.

¹⁶ Mezra je pusto selište ili napušteno selo. (Vidi u sljedećoj bilješci.)

¹⁷ A. S. Aličić: Hercegovački defter iz 1585., *neobjavljeno*, str. 1113, 1114. Obradivač Ahmed S. Aličić, Sarajevo, 1987., Orijentalni institut Sarajevo, Inventar Fonda radnika Instituta, br. 1. Original: Ankara Tapu ve Kadastro Genel MÜDÜRLÜĞÜN N° 483 (8), 487 (7), fotokopija u Orijentalnom institutu u Sarajevu, broj 226. Ovom, dosta sirovom, rukopisnom verzijom važnoga povijesnog izvora, kojoj predstoji dulja svestrana (prevoditeljeva) dorada i obrada, koristili smo se uoči rata, dok je još “nauzgor” stajao Orijentalni institut u Sarajevu. Zahvalnost za to dugujemo Ahmedu S. Aličiću, direktoru Orijentalnog instituta. (Ovom oduljom bilješkom želimo upozoriti na ograničenu - ali ipak važnu - izvornu vrijednost ovoga prvorazrednog povijesnog vrela, koje će punu vrijednost dobiti tek kada radna verzija bude dovršena i kritički publicirana. A s obzirom da je još rat, kojem se samo početak zna, taj će dokument i u ovom obliku dobro doći!) U daljem tekstu taj ćemo defter u bilješkama pisati: *Hercegovački defter iz 1585*. Usporedi:

A. S. Aličić: Prilog izučavanju istorije Ljubuškog i okolice u XV. i XVI. stoljeću, n.d., str. 198, 199. U tom se prilogu iz ljubuške povijesti Aličić djelomično koristio, unekoliko dotjeranijim, dijelom Hercegovačkog deftera iz 1585. godine. *Mezra* je oblik zemljišnog posjeda za Turaka. To je pusto selište, koje je imalo ostatke naselja, sa svojim granicama, pratećim dobrima, bunarima... ili nečim drugim što je podsjećalo na naselja. Kako je tursko osvajanje bilo praćeno bijegom hrvatskog pučanstva, s mezzama ćemo se često sretati u ovom vremenu. Poneke su se mezre, iza stišavanja ratnog meteža ponovo pretvarale u ono što su i (prije Turaka) bile, u prava sela. Vidjeti:

A. S. Aličić: Privredna i konfesionalna struktura, napomene uz popis iz 1585. godine, str. 127, Orijentalni institut Sarajevo, 1990. To je svojevrstan vodič kroz rukopisnu građu toga neobjavljenog deftera, pisan ne bez jasne tendencije.

¹⁸ Vidjeti: Republika Hrvatska, županije, gradovi, općine, zemljopisna karta. U ovom je slučaju apozicija Rastok jednostavno otpala, a ostali su živjeti, usporedno, naziv za šire područje Jezero i uži nazivi za svako pojedino selo. (Prim. R. K.)

¹⁹ Danas udruženih u posebnu općinu, Pojezerje, na prostoru između Vrgorca na zapadu i Metkovića na istoku.

²⁰ Što je poznato nama s tog područja.

²¹ “Vjerojatno je u pitanju Vrgorac”, smatra Aličić, s čim smo i mi suglasni, ali nas brine apsolutno nespominjanje Prologa u bilo kojoj kombinaciji s Rastokom ili odvojeno od njega. Vidjeti: A. S. Aličić: Prilog izučavanju istorije Ljubuškog i okolice, n.d., str. 193.

To se selo udvojena naziva ponavlja još dva puta, i to kao “Selo Vrgorac Rastok (...) sa prihodom od 600 akči i Vrgora i Rastok sa prihodom od 700 akči”.²²

Selo Vrgorac (i) Rastok ili u drugom obliku Vrgora i Rastok najvjerojatnije je stajalo u ozračju tvrđave Vrgorac, kao njezino moguće podgrađe, oslonjeno poput današnjeg Vrgorca na čvrsti jugozapadni reljefni okvir Rastočkog polja sjeverozapadno od prvospomenutoga sela Rastok Jezero. S obzirom na udvojeni naziv toga sela, nije nam jasno treba li mu pribrojati i Prolog, tim prije što se nigdje ne spominje u defterima koje smo čitali.

Nakon ovoga je moguće, bez većih teškoća, identificirati sela Prapatnicu na sjeverozapadnom i “Bojnu” (= Banju, R. K.) na sjevernom brdovitom porubu današnjeg polja Rastok, o čemu će kasnije, izravno u svezi s vinogradarstvom, biti riječi.

Produžimo li “okolo Banje”²³ prema istoku, u defteru ćemo naći zapisan “ribnjak Okolovrgorca - Luka”, nedaleko od Visoke, dominirajućeg uzvišenja u današnjem Grabu.

3. Nastavimo li preko Graba prema istoku i jugoistoku, s namjerom da zatvorimo jaboliku istraživačku putanju obodom Rastočkog polja, naići ćemo na još jedno (treće po redu) selo Rastok, koje u svom imenu čuva stari toponim, ali je ono, ipak, jasno odvojeno od prethodnih. S osloncem na defter iz 1585. godine, Aličić ga ovako predstavlja: “Selo Rastok sa jednom baštinom i dvije filuridžijske kuće. Mislim da su to bili Vlasi (...)” - primjećuje autor - “jer za svaki posjed plaćaju prihod od 100 akči.”²⁴

Po našem mišljenju u nazivu *selo Rastok* sadržani su neki (najvjerojatnije južni, današnjem Rastočkom polju okrenuti) dijelovi sadanjih sela Grab, Vašarovići, Lisice, Podprolog(?) koji sa sjeverne i istočne strane okružuju Rastočko polje.

Iako su, najmanje od brončanog doba, nastanjena, o čemu govore ilirske gomile, antički ostaci i srednjovjekovne nekropole stećaka, ta se sela u (nama) raspoloživim defterskim izvorima ne

²² *Isto*, str. 193. i 190, bilješka 12: Nedatirani sumarni popis Hercegovine, Tapu ve Kadastro, Ankara. (Orijentalni institut, defteri br. 137, f. 85-96). Prema Aličiću je taj nedatirani popis nastao između 1572. i 1575.

²³ “Okolo Banje”, kako se i danas kaže za dionicu puta Orah (Luka) - Banja - Vrgorac, za razliku od “kratice” Orah(Luka) - Vrgorac preko Rastočkog polja (= “prikopolja!”).

²⁴ A. S. Aličić: Prilog izučavanju istorije Ljubuškog..., str. 193. i 196.

spominju pod svojim današnjim imenima, osim i danas živućih zaselaka i sličnih toponima sela Graba.²⁵

Tako npr., “Mlinovi Sedrenik u selu Veljaku (= Grabu, R. K.) sa prihodom od 150 akči”, ili “mezra Visoka sa ribnjakom Okolovgorca - Luka”, sa prihodom od 600 akči, prema popisu nastalom između 1572. i 1585., i prihodom od 300 akči u novom popisu iz godine 1585.

Na Grab se, također, može odnositi i “čift Gorica”, kao i selo “Kruševo”, kako se danas nazivaju dva zaseoka sela Graba.²⁶

Ne možemo, međutim, objasniti zašto se ne spominje grabački zaselak Romanjka, unatoč tome što mu naziv upućuje na starije (izgleda vlaško-stočarsko) podrijetlo, a danas predstavlja južni dio Graba, što se izravno naslanja na sjevernu crtu Rastočkog polja. Može se, mislimo s razlogom, pomisliti da se upravo pod nazivom *selo Rastok* krije i naša Romanjka kao jedan njegov dio.

Za pretpostavku da je selo Rastok pokrivalo (i obuhvaćalo) dijelove Graba, Vašarovića, Lisica, Podprologa(?) govori i već navedeni podatak: “Selo Otrići. To je mezra Ravnica, Zagornji Dolac i Plavkova njiva u blizini sela Rastok.”²⁷ Kao da ta “Plavkova njiva” podsjeća na Pla(v)kovac u Rastočkom polju?! Prazninu od više kilometara plodna prostora, koja se u popisu javlja od Sedrenika u Grabu do Crvenog Grma i Prologa, vjerojatno je najlogičnije popuniti, danas nepostojećim, a u defter iz godine 1585. upisanim, selom Rastokom, što je izgleda činilo sjeverni, sjeveroistočni i jugoistočni porub sadanjeg Rastočkog polja. Toj pretpostavci donekle proturječi slaba nastanjenost apostrofiranog područja, jer se u izvoru izričito kaže “selo Rastok sa jednom baštinom i dvije filuridijske kuće”.²⁸

Međutim, s obzirom na to da je na području ljubuške nahije

²⁵ A mi još nismo u stanju odgonetnuti u izvornom materijalu (možda) zapisana, i eventualno sačuvana, njihova prvobitna imena pod kojima su nekada živjela ta sela u cjelini ili, pak, njihovi dijelovi.

²⁶ Što se tiče sela Graba napominjemo da se neki njegovi dijelovi, ipak, spominju. Tako npr. “Mlinovi Sedrenik u selu Veljaku” (tj. u Grabu, jer se Grab nekada nazivao Malim ili Donjim Veljacima, ili: “mezra Visoka sa ribnjakom Okolovgorca Luka”, R. K.).

Vidi: A. S. Aličić: Prilog izučavanju..., str. 193, 196, 197. i 199.

²⁷ A. S. Aličić: Isto, str. 198, 199.

²⁸ Slaba nastanjenost je posljedica ratnih strahota, što su rastjerivale domorodno hrvatsko pučanstvo ili ga odvodile u ropstvo.

tijekom druge polovice XV. i u XVI. stoljeću (nakon bijega pučanstva, starosjedilačkog hrvatskog) počelo prevladavati promjenjivo i pokretno vlaško-stočarsko pučanstvo, takva oskudna naseljenost ne treba nas iznenađivati.

U četiri navrata Rastok je zapisan kao dio jezera, pod kojim se nazivom podrazumijevaju, uz periodične (ili pak stalnije) jezerske, još i obradive zemljišne površine koje se zasijavaju pošto se u ponore povuče nadošla voda. Zato je Aličiću, kao čovjeku sa strane, umnogome zbudujući pojam jezera, pa je u dvojbi kako to (pri prijevodu) najbolje izraziti.²⁹

Jedanput izravno, a u nekoliko navrata usputno, navode se ribnjaci Rastoka, a ubilježen je i zemin “od dijela Rastoka”.³⁰

I što je za nas najvažnije, naglašeno je u dva slučaja godine 1585., Rastok je ubilježen s vinogradskim površinama.³¹

Zato će biti shvatljivo naše nastojanje da dublje proniknemo u nekadanje, sadržinski i prostorno, složenije i raznolikije značenje toga toponima.

Poslužit ćemo se znakovitijim popisnim jedinicama. Pod defterskim brojem 85 upisano je “selo Bojna (= Banja kod sela Papratnice, Vrgorac, R. K.), timar (...). Dio Jezera Rastok i v i n o g r a d i polja u blizini spomenutog sela”.³² Isti podatak donosimo u još jednoj, jezično donekle izmijenjenoj prevoditeljevoj stilizaciji: “Selo Bojna? U ovom je selu upisan dio mezre Jezera Rastok i v i n o g r a d i... u blizini spomenutog sela”. Timar je posadnika tvrđave Proložac. Prihod 300 akči.³³

Kako je ispred sela Bojna (= Banja) upisano blisko selo Papratnica (današnja Prapatnica, R. K.) kod Vrgorca, smještena sjeverozapadno od Banje, ali i još neki prepoznatljivi obližnji toponimi (npr. zemin Kali), veoma je vjerojatno da su u pitanju selo Banja i vinogradi u njegovu neposrednom susjedstvu.

Naša tematska orijentacija nuka nas na naročito isticanje činjenice da se (i opetovano) 1585. v i n o g r a d i Rastoka iskazuju u

²⁹ A. S. Aličić: Isto, str. 191-193, 198, 200. i 201.

³⁰ Isto, str. 199. i 200.

³¹ Isto, str. 199. i 201.

³² A. S. Aličić: Hercegovački defter iz 1585., neobjavljeno, str. 1116.

³³ A. S. Aličić: Prilog izučavanju..., str. 199.

množinskom obliku. Naime, izrijekom se spominje 20 d u n u m a v i n o g r a d a ³⁴ i to na sljedeći način: “Dabrica i Čečevo (po Aličiću, Čeljevo) zajedno sa ispašom Cernica i vinogradima Rastok, u posjedu Skender-age. Prihod 200 akči i 100 akči od vinograda, ukupno 300 akči. Upisano je 20 dunuma vinograda.”³⁵

Nakon izleta u toponomastičku i drugu, nama zanimljivu, problematiku Rastoka i okolice, a uvažavajući istaknute teškoće, mi ćemo kritičkom prosudbom defterske građe nastaviti određenije ubicirati i karakterizirati samo one vinograde ljubuške nahije, za koje u dokumentima postoje čvršća okvirna zemljopisna uporišta, a koja uz to ne proturječe poznatoj situaciji na terenu s kojega potječemo. (Ostale, za sada još nedovoljno proučene, vinogradske prostore i nazive samo ćemo spomenuti, uz nužnu opasku koja može biti geografski poticajna pri daljnjem studiju ove problematike.)

Pri tome ćemo, koliko to bude moguće i svrhovito, slijediti kronologiju izvorne građe.

Iz vremena obavljanja prvog i najstarijeg poimeničnog popisa hercegovačkog sandžaka, koji je dovršen 1477. godine,³⁶ raspoložemo vinogradskim podacima za samo tri sela ljubuške nahije, od kojih možemo bez teškoća prepoznati dva: Ljubuški i Gornje Studence, dok je treće selo, Prokat, potpuno nepoznato, ako se ne radi o selu Proboj (prim. R. K.).

Tadanji prihod od sela Ljubuški iznosio je 1.388 akči, od toga je mošt (mast) davao 250 akči ili 18,01%. Po novčanoj vrijednosti prihoda uzgoj je vinove loze stajao na drugom mjestu među značajnijim biljnim kulturama, dok je prednjačila pšenica³⁷ u prihodu toga timara.

³⁴ A. S. Aličić: Hercegovački defter iz 1585., str. 1116, 1120: *Isti*: Prilog izučavanju..., str. 199. i 201.

³⁵ *Isto*, str. 201.

A. S. Aličić: Hercegovački defter iz 1585., str. 1120. Napominjemo da u radnoj (neobjavljenoj) verziji prijevoda Hercegovačkog deftera iz 1585., kojom se (ovdje) u nešto dotjeranijem obliku prevoditelj koristio, stoji “Čečevo”, u kojemu je kasnije prepoznao Čeljevo(!).

³⁶ A. S. Aličić: Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina iz 1477., str. I. i III. Usporedi:

A. S. Aličić: Prilog izučavanju..., str. 188, bilješka 7.

³⁷ Aličić: Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina iz 1477., str. 398.

Gornji Studenci su od oko 601 akče ukupna timarskog prihoda 150 akči (tj. 24,97%) dobijali od mošta, a i u njima je vodeća bila poljodjelska kultura pšenica. (Selo su sačinjavala 4 domaćinstva.)³⁸

Najviše timarskih prihoda od vinograda imalo je najbrojnije selo od 9 domova, Prokat (= Proboj, R. K.),³⁹ ili možda Ligat,⁴⁰ koji toponim spominje Bakula, kao "Ligat s Ljubuškim" (prim. R. K.). Godine 1477. cjelokupni mu je feudalni prihod bio 792 akče, od čega se 350 akči dobivalo od mošta. Loza je u njemu glavna biljna kultura, a vinogradarstvo osnovica gospodarstva.⁴¹

Vlaški defter nastao poslije 1477. (ali se ne zna točno kada, sudeći po Aličićevu prikazu koji se odnosi na desetak pobrojanih sela ljubuške nahije) ne donosi nikakve podatke o vinogradarstvu.⁴²

S obzirom na to da je osnovno obilježje vlaškog gospodarstva stočarstvo, neisticanje vinograda u tom povijesnom izvoru ne predstavlja iznenađenje.

Ni (nepotpuni) zbirni popis hercegovačkog sandžaka iz 1519. godine (koji, također, poznamo po Aličićevu sažetku), a u kojemu se, istina, spominju tek dva sela nahije Ljubuški, ne navodi vinograde niti vinogradarstvo.⁴³

S druge strane, jedan nedatirani popis Hercegovine (prema Aličićevu izvodu s komentarom, nastao između 1572. i 1585.

³⁸ Isto, str. 399.

³⁹ Isto, str. 398.

⁴⁰ Možemo se, usputno, upitati imaju li neke veze toponim Ligat i Likan, koji je također sačuvan u defterima, i to u obliku: "zemin Likan", ali i Likanj.

A. S. Aličić: Prilog izučavanju..., str. 191.;

Hercegovina prije sto godina ili Šematizam fra Petra Bakule, s latinskog originala iz godine 1867. preveo dr. fra Vencel Kosir, 1970., str. 161.

⁴¹ Selo čudna imena *Prokat* je najvjerojatnije Proboj (R. K.). Vidi i: *Karlo Jurišić: Katolička crkva na biokovsko-neretvanskom području u doba turske vladavine, "Kršćanska sadašnjost", Zagreb, 1972., str. 138. U popisu župa samostana Zaoštrog (koji autor označava najstarijim), što potječe iz godine 1599., spominje se i selo Probod (= Proboj, prim. K. Jurišić).*

⁴² A. S. Aličić: Prilog izučavanju istorije..., str. 188-190. Iz saznanja da je taj vlaški defter popisao više ljubuških sela od onog iz 1477. (koji spominje samo 3 sela nahije Ljubuški u zametku) Aličić zaključuje da se u vrijeme pisanja vlaškog deftera (dakle iza 1477.) ljubuška nahija već oformila "i da je zahvatala dosta veliki prostor".

A. S. Aličić: Isto, str. 188, bilješka 10;

Vlaški defter za Hercegovinu BBA, N° 987, Orijentalni institut u Sarajevu, defteri, defter br. 97, f. 7-24.

⁴³ A. S. Aličić: Prilog izučavanju..., str. 190, bilješka 11; Sumarni popis Hercegovine BBA, N° 76, Orijentalni institut Sarajevo, defteri broj 95, f. 122. i dalje.

godine),⁴⁴ spominjući čak sedamdesetak popisnih jedinica iz ljubuške nahije, vinogradarstva se dotiče samo jedanput, ali i tada zemljopisno nerazumljivo, neodređeno.

Taj ćemo slučaj citirati u nešto duljem popisnom nizu radi neophodne zemljopisne orijentacije.

Nakon što je dva puta zapisano selo Blatnica iz općine Čitluk, a onda selo Studenci s Vlatušićima, jedan nepoznati zemin Bralinići (Branicićine i sl.) te neidentificirani ribnjak Krnetica,⁴⁵ nepoznata mezra Ljubuša (Lomina?) i Crno jezero, slijedi isto tako neodgonetnuta šuma Maleševo, zatim dvije njive “i dva bezimena vinograda”, poslije čega je upisan nepoznati “prelaz (gečid) preko rijeke zvani Miločeri”, za koji se kaže da pripada Brotnju, a onda također bročansko selo Čerin koje, po našem mišljenju, čini skeletni dio naziva prijelaza preko rijeke Milo(Čeri)...⁴⁶

Gdje smjestiti ta dva vinograda nije jasno. Slijedimo li popisnu vezu, u kojoj su geografski orijentiri: nepoznati ribnjak, Crno jezero, šuma Maleševo, dva bezimena vinograda, ispred donekle prepoznatljivog prijelaza preko rijeke i poznatog čitlučkog sela Čerina, onda ima najviše razloga da ih tražimo u blizini vlažnog poljskog predjela, možda upravo u Čerinu, koji je (moguće) nekad bio vodom bogatiji, a i tada i poslije postojan vinogradarsko-vinarski položaj.⁴⁷ (A možda i u Cernu?)

Premda privremeno iskaćemo iz trenutačnoga kronološkog okvira (kao i u slučaju narednog toponima Moštanica), spomenut ćemo

⁴⁴ Taj je “popis nastao najkasnije 1572. g., a svakako (...) prije 1585. godine”. Usporedi:

Aličić: Prilog izučavanju..., str. 192. i 190., bilješka 12. Nedatirani sumarni popis Hercegovine. Tapu ve Kadastro, Ankara. Orijentalni institut u Sarajevu, defteri br. 137, f. 85-96. (Dalje: Nedatirani sumarni popis Hercegovine, nastao između 1572. i 1585.)

⁴⁵ U Drinovicima, kaže Bakula u *Šematizmu*, ima jezero Krenica, o kojemu pisac pripovijeda čudne stvari na stranici 151., dok na str. 165., uz Malu i Veliku Krenicu, utkiva predaju o Gavanu.

⁴⁶ *A. S. Aličić*: Prilog izučavanju..., str. 191, 192. i 190., bilješka 12.: Nedatirani sumarni popis Hercegovine, nastao između 1572. i 1585. Da li je u nazivu “Miločeri” očuvana neka uspomena na knezove Milatoviće iz Donjeg Brotnja, kako misli Marko Vego?

Marko Vego: Historija Brotnja od najstarijih vremena do 1878. godine. Skupština općine Čitluk, 1981., str. 91-96.

⁴⁷ *M. Vego*: Historija Brotnja..., str. 90.: “Čitlučko polje je nekada zimi plivalo pa nam je jasno zašto su okolna sela i zaseoci nosili ime Suha.” O vinogradarskim tradicijama toga kraja vidjeti na str. 27-29, 89-90, 112, 124-126.

zanimljivu mezru Vinica iz deftera 1585. godine, jer izrijekom asocira na vinogradarsko-vinarsku djelatnost, ali joj je problematična ubikacija.

Aličić se koleba između lokaliteta Vinine u općini Ljubuški (gdje Vinine čine zaselak sela Vašarovići) i istoimenog lokaliteta Vinine u Čapljini. Sličan toponim postoji i u Gornjoj Vionici kod Čitluka, o čemu u jednom drugom povodu raspravlja Marko Vego, a još više ih u zapadnoj Hercegovini spominje Petar Oreč.⁴⁸

Pratimo li logiku popisnog redoslijeda, mislimo da (iz više razloga) u obzir dolaze Vinine u Vašarovićima, jer ispred mezre Vinice su upisana vrgorska sela Prapatnica (u obliku Papratnica) i Bojna (= Banja), te ribnjak na Jezeru Rastok (sve u relativnoj blizini Vinina u Vašarovićima), a pozadi mezre Vinice su nepoznata mezra Završnica ili Zavrnica⁴⁹ i dva nepoznata zemina, a potom dolaze prepoznatljivi “zemin Krčevine u blizini sela Vitine”⁵⁰ nedaleko od Vinina odnosno Vašarovića, te bogati “zemin Orahovina”⁵¹ u blizini sela Bojne (= Banja), na koju se, idući k istoku, nadovezuju (danas) selo Orah u Dalmaciji i hercegovačko selo Orahovlje, koje vjerojatno u sebi kriju “zemin Orahovina”.

Kada ispitujemo vinogradarsku povijest našega kraja, možda nije suvišno reći koju riječ o znakovitu toponimu i nepoznatom selu Moštanica, te uz njega spomenutom vinogradu Bučipolje.

U nedatiranom popisu Hercegovine, nastalom 70-ih godina XVI. stoljeća,⁵² selo Moštanica bilo je ubilježeno stočarima, nomadima, tzv. hajmanima.⁵³

⁴⁸ *Petar Oreč*: Narodno gospodarstvo u imenima zemljišta zapadne Hercegovine. II., “Most”, 83, 1990., str. 79. i 80.

⁴⁹ *A. S. Aličić*: Prilog izučavanju..., str. 199, 200. U Rastočkom polju postoji izdignutiji dio pod slikovitim nazivom Vršci, koji obuhvaća one dijelove što za poplave ostaju iznad vode. Je li “mezra Za(Vršnica)” stajala u Rastoku negdje iza Vršaka? (Prim. R. K.)

⁵⁰ *Aličić*: Hercegovački defter iz 1585., str. 1116. i 1117: “95. Zemin Krčevine, to je otok koji je nastao od šume u blizini sela Vitine (...). Na njemu su nastanjeni hajmani, stočari - nomadi koji su plaćali 300 akči filurije.” (Po tom opisu u “zeminu Krčevine” može se prepoznati selo Otok, južno od Vitine, prim. R. K.)

⁵¹ *Aličić*: Prilog izučavanju..., str. 200.

⁵² *Aličić*: Isto, str. 190, 194: “Ovaj popis nastao je sigurno sedamdesetih godina XVI. stoljeća, o čemu svjedoči posljednji popis Hercegovine koji je pristupačan, a potiče iz 1585. godine. Naime, vrlo je mala razlika u popisu naselja i drugih posjeda u ova dva popisa.” Vidjeti:

Nedatirani sumarni popis Hercegovine, nastao između 1572. i 1585., Tapu ve Kadastro, Ankara, Orijentalni institut, defteri br. 137, f. 85-96.

⁵³ *Aličić*: Prilog izučavanju..., str. 192.

Krećući se (po svojoj prilici) općim pravcem istok-zapad, popisivač je ispred Moštanice upisao selo Vitaljinu, zatim 3 nepoznate mezre (Borimlje,⁵⁴ Gradina, Osoja), ribnjak na nepoznatoj rijeci Brezovnici i Vukovini, te dio jezera Rastok.

Poslije sela Moštanice zapisano je veliko i bogato (a danas nepoznato) selo Ljubuša (prihod: 3.600 akči), zatim selo Brestica (ili Brstica) “u blizini Veljaka”, mezre Otrić (valjda Otrići? - R. K.) i Koda (možda Kutac, južno od Vrgorca, R. K.), potom dva puta selo Vrgora(c) i Rastok, onda Vlatušići i Studenci, pa mezra Siva poljana, koja je nepoznata kao i Bilo polje poljana, te mezra Kladnici, čiji su uživaoci stanovnici sela Doli (= Dole), s drugim nazivom Vihnići ili Vojihnići: opet Vrgora(c) i Rastok i na kraju “Mezra Visoka i ribnjak Okolovrgorca Luka”, ispred mezre Dusina.⁵⁵

Da li u srži naziva *Moštanica* stoji mošt (iako valja napomenuti da taj naziv u ovom kraju živi u obliku *m a s t*) ili je to, u ovom vodotokovima i mostovima bogatom kraju neka “Mostanica” (u kojoj bi se eventualno mogao naslutiti i lokalitet Mostine u Grabu kod Ljubuškog, ili puno vjerojatnije neki drugi njemu sličan toponim (npr. “Moštanica” = “Vina”),⁵⁶ mi ne znamo, ali pored Moštanice nismo mogli šutke proći, jer je, čini se, u vezi s vinogradarskom problematikom koju istražujemo.

Nešto kasniji popisni kontekst iz toga sela (Moštanica), sadržan u malo mlađem defteru iz 1585. godine,⁵⁷ nudi više mogućnosti dosta oprečnog ubiciranja, ali o tome ćemo kasnije raspravljati.

Kako smo se na prethodnim stranicama uglavnom zanimali toponomastičkom i vinogradarskom prošlošću Rastoka s okolicom, te sličnom problematikom malobrojnih prepoznatljivih ljubuških sela, ovog se trenutka okrećemo vinogradskim nasadima što se izravnije vežu uz mjesto Ljubuški (i Veljake), dok o prilično brojnim (malo udaljenijim) vinogradima Dabrice i Če(lj)eva ovdje nećemo govoriti,

⁵⁴ U Klobuku su slični toponimi: Borje i Gračina, zapisani u Bakulinu *Šematizmu*, str. 157. (Može li se sve to dovesti u neku vezu sa selom Borajna?)

⁵⁵ *Isto*, str. 192, 193.

⁵⁶ Selo Vina je na putu Vrgorac - Staševica.

⁵⁷ *Aličić*: Hercegovački defter iz 1585., neobjavljeno, str. 1114. i 1115. Ono što smo o identificiranju i ubiciranju sela Moštanice rekli, i što ćemo u nastavku reći, ne treba shvaćati kruto već kao elastičnu raspravu o više mogućnosti unutar defterom površno oslikana stanja u krajoliku, čije su najkonkretnije odrednice: vinograd Bućipolje, selo Moštanica, prijelaz preko rijeke, uz vrlo mnogo ključnih nepoznanica!

bez obzira na njihovu važnost, osim što ćemo ih, gdje je to neizbježno, samo spomenuti.

Budući da smo već iscrpli, istina, dosta oskudnu, ali objavljenu, deftersku građu vezanu za jednostoljetni razvitak vinogradarstva ljubuške nahije (od oko 1477. do blizu 1585.), ostalo je da isto pitanje pokušamo osvijetliti pomoću još jednog dostupnog (nam) turskog povijesnog vrela (s osloncem na osobne ispise napravljene uoči Domovinskog rata u Orijentalnom institutu u Sarajevu).

Naime, u nastavku ćemo se pozabaviti analizom vrijedne izvorne građe nađene u prevedenom, ali još neobjavljenom, hercegovačkom defteru iz godine 1585.⁵⁸

Taj je dokument u našem kraju zabilježio preko 120 popisnih jedinica, od toga 39 seoskih naselja, uključujući i varoš Ljubuški.⁵⁹ U njemu je data potpunija slika gospodarskog, pa i vinogradarskog, razvitka toga kraja.

Vinogradi se spominju preko 30 puta, a od toga, samo u Dabrici i Če(lj)evu preko deset puta.⁶⁰ Međutim, precizni raspored vinograda u prostoru ostaje nepoznanica. (Zato ćemo zanimljivije među njima u popisnom nizu tek navesti, jer može koristiti daljnjem odgonetanju ovoga zamršenog pitanja.)

Počet ćemo s već spomenutim selom Moštanica koje se javlja i u tom defteru. Ovoga puta ćemo ga promatrati pretežito u vezi s Ljubuškim.

Popisivač se (ako smo ga dobro pratili) godine 1585. kretao u osnovi odozgo-dolje, k nižim, vlažnijim predjelima, silazeći od izdignutijeg sela Ljubuški k zemini Mehmedovu i još nekim zeminama s vinogradima, te nepojmljivo prostranim vinogradskim površinama **J e z e r a S v e t i G u s t a**. Zbog izuzetne važnosti taj ćemo dio deftera donijeti u oduljem izvodu:

“1. Selo Ljubuški sa samom varoši Ljubuški pripada spomenutom (R. K. Kazi = Kadiluku Mostar), timar Mehmed-age dizdara tvrđave Vrgorac i Ibrahima Huseinova, posadnika tvrđave Ljubuški i Huseina Alijina ... tvrđave Ljubuški i Sefera Đurašinova, posadnika

⁵⁸ *Aličić*: Hercegovački defter iz 1585., neobjavljeno, str. 1099-1120;

Aličić: Prilog izučavanju..., str. 194-201.

⁵⁹ *Isto*, str. 194.

⁶⁰ *Aličić*: Hercegovački defter iz 1585., neobjavljeno, str. 1117-1120;

Aličić: Prilog izučavanju..., str. 200.

tvrđave Ljubuški i Sulejmana dizdara tvrđave Rog (u Roškom polju, Tomislavgrad, R. K.) Baština (...)

Prihod (...) šira medri 100, vrijednost 1000 akči,

Ukupno (prihod, R. K.)8400 akči.

Zemin Mehmeda dizdara i zemlje i vinogradi koji su u njegovu posjedu (...) daje desetinu...

Zemin (...) i vinograd Huseinov...

Zemin Huseina Mehmedova sa zemljom i vinogradima (...),

J e z e r a S v e t i G u s t a s a v i n o g r a d i m a pripada Ljubuškom (...), daje desetinu...

V i n o g r a d i d u n u m a... 800 (!!!, R. K.).⁶¹

Od Jezera Sveti Gusta (s vrlo sumnjivim vinogradskim površinama, što ih kao cjelinu nismo sreli ni u jednom konzultiranom defteru, a koje je i sam prevoditelj Aličić stavio pod upitnik) popisni se niz uz naša mnoga sažimanja nastavlja ovako: 2. nepoznata mezra Lukar⁶² i još jedna nepoznata mezra (br. 3), 4. mezra Brstica (ranije zapisana kao Brestica blizu Veljaka)..., 6. očito dolinsko selo Glibar (= Glinac ?), uz koje je upisan dio jezera Kopač (koje na drugom mjestu Aličić donosi pod imenom "Jezero Kosače")⁶³ - a sve se to dovodi u vrlo nategnutu vezu sa selom Međugorjem - da bi pod defterskim brojem 7. tvorac deftera upisao:⁶⁴ "zemin Likanj⁶⁵ i mezra Olučka, od dijela (slijede imena udionika...) u s e l u M o š t a n i c a vinograd Bučipolje, prihod 2.000".⁶⁶

Nakon sela Moštаницe, popisivač nastavlja: 8. selo Haldomilići (= današnje Hardomilje, R. K.), 9. Prijelaz Mladi Đerić, na drugom mjestu Mladi dernek (...) i ljetna ispaša Kaćučevo polje, 12. selo Studenci, 13. selo Vrbovnik, 14. selo Kruševo (u Grabu, R. K.), 15. Mezra Visoka (u Grabu, R. K.) s ribnjakom Okolovrgorca Luka (Luka zaselak Orah, R. K.) itd.

⁶¹ Aličić: Hercegovački defter iz 1585., neobjavljeno, str. 1101.

⁶² Može li se dovesti u vezu s Lukom u selu Orah?

⁶³ Aličić: Prilog izučavanju..., str. 193.: "Selo Brestica (danas u općini Čapljina?) u blizini Veljaka". Mislimo da je Brestica kod Veljaka. (Izvor je ovdje do kraja jasan, R. K.). Vidi: Aličić: Hercegovački defter iz 1585., neobjavljeno, str. 1102, 1103.

⁶⁴ Po popisnom redoslijedu "zemin Likanj i mezra Olučka" su u selu Moštаницi, a do njih je i "vinograda Bučipolje". Kako se po tvrdnji Mije Ilića i Andrije Vukosava, podrijetlom iz Dusine, koji danas žive u Vrgorcu, "zemin Likanj" nalazi na krajnjoj zapadnoj strani sela Dusine, onda je tu blizu i Moštаницa, pa možda i "vinograd Bučipolje"?!
⁶⁵ Aličić: Hercegovački defter iz 1585., neobjavljeno, str. 1103.

⁶⁶ Isto, str. 1103.

Prijelaz “Mladi Đerić” ili na drugom mjestu “Mladi dernek” (Božićni dernek, R. K.), i uz njega spomenuta ljetna ispaša “Kaćučevo polje”, kao da podsjećaju na ime rijeke Mladi (= Trebižat), te na poznati vodopad Koćušu kod Veljaka, blizu starog groblja Mladi, na kojemu se (valjda), nedaleko od riječnog prijelaza (narod okupljao) i slavio božićni dernek (?).

Dakle, selo MOŠTANICU s vinogradom gromoglasnog imena BUČIPOLJE, moguće je (za sada) smjestiti na dvije različite, međusobno dosta udaljene lokacije, ali u svakom slučaju negdje u prostranijoj zoni toka i rastoka rijeke Mladi ili Trebižat, a) određenije blizu starog Groblja Mladi, s kojim se može dovesti u vezu apostrofirani “dernek”, što se (možda?) održavao i praznovao negdje između Veljaka i Vitine⁶⁷ nedaleko od drugog po ljepoti Trebižatova vodopada, Koćuše, što hukom svoje vode stvara ugođaj BUČIPOLJA, i b) blizu Kravice, najljepšega našeg slapa, čiji mliječnobijeli vodopad buči nevelikom oazom zelenila okružen sivilom okolnog krša. Na tu (i ovoj blisku) lokaciju upućuje nas osobito vinograd Bučipolje, smješten možda u pitomij udolini Kravice, ili pak (što je vjerojatnije) na lokalitetu Bučine između Kravice i Hardomilja (odnosno Humca?). Tamo nas vodi selo Hardomilje i riječni prijelaz “Miladi dernek”, koji u svom imenu (moguće) čuva uspomenu na bliske knezove Milatoviće iz Donjeg Brotnja, te selo Miletinu (kako sugerira Marko Vego).⁶⁸

Godine 1585. zapisani prihod Ljubuškog je dosta velik: 8.400 akči! Uz to, u popisu je navedeno i dosta drugih različitih posjeda, koji su (po Aličiću) prihod plaćali “odsjekom”. U većini su tzv. zemini, tj. zemljišni posjedi koji nemaju točno određenu veličinu *kao što je slučaj s baštinom i čiftom*: “Obično se zemini pojavljuju tamo gdje je bonitet zemlje dobar ili gdje svo obradivo zemljište nije bilo izdijeljeno u baštine i čiftove.”⁶⁹ Isti autor skreće pažnju da su se zavidni prihodi Ljubuškog sastojali od ličnih i naturalnih poreza: od ispendža, poreza na čift, zatim mošta (vina), poreza na vinograde, desetine od meda...

⁶⁷ Aličić: Prilog izučavanju..., str. 195.

⁶⁸ Aličić: Hercegovački defter iz 1585., neobjavljeno, str. 1103;

Marko Vego: Historija Brotnja..., str. 91-96.

⁶⁹ A. S. Aličić: Privredna i konfesionalna struktura, napomene uz popis iz 1585. godine, str. 127.

Želimo naročito naglasiti da je s baštinama i čiftovim (čiflucima) “uz samu varoš” (Ljubuški, R. K.) popisano i petnaestak drugih posjeda, među njima i jedna c r k v a koja se zvala S v e t i G u s t a (tj. Sv. August, kako Aličić na drugom mjestu s pravom kaže.⁷⁰ Zbog toga što nije radila, primjećuje isti autor, crkvu je (zapravo njezina dobra, R. K.) “držao musliman Ahmed, sin Huseina, i davao desetinu”.⁷¹

I prije našeg komentara tih podataka, što zasebno tumačenje zahtijevaju, dodajmo još niz znakovitih (i nama zanimljivih) popisnih jedinica (s neizbježnim usputnim opaskama):

“12. Selo Studenci (spominjemo ga uz vinograde već drugi put)..., šira medri 55, vrijednost 550 (akči), ukupan prihod 1.900 (akči)”, što znači da šira = mast (mošt) u njemu sudjeluje s više od četvrtine. Vodeća kultura je loza, druga je pšenica!

13. Selo Vrbovnik (izgleda nije Grabovnik), daju se imena uživalaca dijelom filuridžija, a onda slijedi:

“Zemin Mehmeda Radovanova (čini se u Vrbovniku) sa vinogradom... plaća odsjekom 50” (akča), a onda dodaje: “Navedeni obrađuje vinograde u selu Brda” (= nepoznato). Popisivač sve to dopunjuje opaskom: “Dio Hraljangola (R. K. ? Hrašljana) na rijeci Pribin” (možda u narodnom izgovoru, Tribižat?) šira medri 90, vrijednost 900 (akči), ukupan prihod 2.400 (akči) tako da na širu (mast) otpada više od trećine svega prihoda.

“14. Selo Kruševo (vjerojatno zaselak u Grabu, R. K.), timar Sulejmana Ilijasova, posadnika tvrđave Ljubuški.“ Nema vinograda.

“15. Mezra Visoka (u Grabu) sa ribnjakom Okolovrgorca Luka (Orah, R. K.) u posjedu Alije sina Ejnehanova, prihod 300 (akči), timar Gazije, posadnika tvrđave Vrgorac.”⁷²

“19. Zemin Abdije i (...) dio jezera Kopač (= Kosača, po Aličiću) (...) Dremin i Petina sa Veljakom”, nakon čega dolaze popisne jedinice:

“20. Vinograd Mustafe (...), timar”,

“21. Vinograd Balije i Huseina (...),”

⁷⁰ Aličić: Prilog izučavanju..., str. 194, 195.

Aličić: Hercegovački defter iz 1585., neobjavljeno, str. 1101.

⁷¹ Aličić: Prilog izučavanju..., str. 194, 195.

⁷² Aličić: Hercegovački defter iz 1585., neobjavljeno, str. 1103, 1104, 1105.

- “24. Mlinovi Časkokovica (Koćuša?, prim. R. K.), pripada Veljaku”.
- “25. Selo Blatnica, pripada Ljubuškom”.
- “26. Mlinovi Sedrenik, blizu Veljaka” (danas u Grabu, R. K.),
- “28. Mlinovi u Veljaku i F r a g u s t i n...”⁷³
- “30. Čifluk Muse dizdara tvrđave Vrgorca (...) šira medri 5, vrijednost 50 (akči).”
- “32. (...) vinograd, dunuma 2, prihod 10 (akči) (...)”,
- “35. Čifluk Baraka čehaje u selu Kotor (možda Kutac, R. K.) pripada Vrgorcu (...), šira medri 20, vrijednost 200 (akči), ukupno 1.084 (akči)”.
- “36. Čifluk (...) mezre i (...) koje su upisane u vakufnamu, a koje predstavljaju zimske ispaše sa ribnjacima, ribarnicama i vinogradom (...) timar, prihod 1.200 (akči)”.
- “37. Čifluk pokojnog Mustafa-paše poznat pod imenom GORICA, (u Grabu, R. K.), zimske ispaše sa ribnjacima i ribarnicama i vinogradom” (...),
- “41. Baština Radoja Milovčeva s vinogradima, pripada Ljubuškom”.⁷⁴

⁷³ O pojmu F R A G U S T I N vidi u sljedećoj bilješci 74.

⁷⁴ *Aličić*: Hercegovački defter iz 1585., neobjavljeno, str. 1105, 1106, 1107, 1108, 1109; *Aličić*: Prilog izučavanju..., str. 195, 196, 197. *Hazim Šabanović*: Bosanski pašaluk (postanak i upravna podjela), “Svjetlost”, Sarajevo, 1982., str. 162, 189, 190, 191-193; *Karlo Jurišić*: Katolička crkva na neretvansko-biokovskom području u doba turske vladavine, “Kršćanska sadašnjost”, 1972., str. 5-7, 12-15, 84-85, 138, 140, 142, 143.

U prvo vrijeme (krajem XV. i u prvim desetljećima XVI. stoljeća) teritorij buduće nahije Fragustin pripadao je nahiji Primorje, što je obuhvaćala današnje Makarsko primorje, od rta Višnjice (i Vrulje) do Neretve. Nahija Primorje po prvi put je spomenuta 1494., netom što je (valjda 1492./3.) osvojena od Turaka.

Nahiji Primorje pripadao je (do 30-ih godina XVI. st.) i Zaoštrog, dok nije postao sijelo “posebne nahije FRAGUSTIN”. U osnovi naziva nahije Fragustin je redovničko ime jednog pripadnika najmoćnije krajinsko-humske obitelji Bogavčića-Radivojevića-Jurjevića-Vlatkovića. Njezin uspon u ovim krajevima započinje od 1326. i banovanja Stjepana II. Kotromanića, koji je na dulje vrijeme proširio svoju vlast ovamo. Da bi tu vlast stabilizirao, u Krajinu je doveo bosanske knezove Bogavčiče, koji se preko Mrdiše i Radivoja osnažuju sredinom XIV. st. prisvajajući dotadanju moć propalih Kačića. Daljnji njihov uspon, koji nije protjecao bez zastoja i protivnika, slijedi tijekom prve polovice XV. stoljeća, kada se sudaraju sa Sandaljem Hrančićem i njegovim sinovcem Stjepanom Vukčićem Kosačom, poznatim Hercegom Stjepanom.

Kada su Turci osvojili Bosnu, zatekli su godine 1464. kao franjevca u *Grebenu* pripadnika feudalne obitelji Radivojevića-Jurjevića-Vlatkovića, Andriju, koji je kao redovnik nosio ime fra Augustin. Već je tada bio ugledna osoba i predstavljao se “kao Augustin Humski”. U turskim je izvorima ubilježen kao *Fragustin* Jurjević “Đorđi”.

Neznano kada napustio je samostan (neki kažu i katoličku vjeru, što Jurišić argumentirano

Uvažavajući činjenicu da smo u defteru iz 1585. vinograde uočili tek na dvadesetak lokaliteta na (i u) elipsi Jezero, Rastok, Vrgorac, Banja, Veljaci, Proboj, Ljubuški, Studenci, Hardomilje, Rastok čini nam se opravdanim zaključiti kako su vinogradarsko-vinarski kapaciteti našega kraja i koncem XVI. stoljeća ostali skromni, osobito ako ih usporedimo s drugim krajevima Hercegovine. Na osnovi našeg poznavanja stvari moglo bi se konstatirati da su ispred loze (osim u izvjesnom broju izuzetaka) stajale pšenica, ječam i ostale žitarice. Može se, također, primijetiti kako je gospodarska uloga mlinica, "jezera", ribnjaka s ribarnicama, malih luka s riječnim prijelazima uz naplatu carine, te ispaša, osobito zimskih, bila izuzetna.

Ipak, pri izricanju bilo kakvih konačnih zaključaka, treba biti vrlo oprezan, sve dok se znanstvenim publiciranjem turskih deftera XVI. i XVII. stoljeća i sidžila ljubuškog kadije iz XVIII. i XIX. stoljeća, uz istovremeno otkrivanje i konzultiranje povijesnih vrela našega domaćeg kršćanskog i stranog, posebice vatikanskog, podrijetla, slika stvarnog stanja (ne samo u XVI. nego i u razdoblju od XVII. stoljeća do 1878.) ne učini poznatijom, shvatljivijom, cjelovitijom. (Pri tome ne zaboravimo da su nam i granice promatranog prostora i pučanstvo njegovo vrlo promjenljivi.)

nijeće), prešao je u službu Turaka, te se 1484. sreće na dvoru hercegovačkog sandžak-bega u svojstvu vojvode. Kada su Turci konačno (1492./93.) osvojili Hum, Krajinu i Primorje, ostavili su Augustinu Jurjeviću njegove obiteljske baštine u nahijama Vrgorac (bivša srednjovjekovna Gorska župa), Ljubuški i Primorje. Posjeduje ih sve do smrti (prije 1497.). Neki tvrde da je Augustina Jurjevića ubio beogradski guverner po nalogu kralja Matije Korvina. Po drugima on i nije bio franjevac, nego pripadnik reda augustinaca. Bilo kako bilo, ta je značajna osoba dala ime svoj Krajinu, "koja se po njemu prozvala 'Augustinova zemlja'". Iza njegove smrti tim je posjedima vladao još jedan, Turcima sklon feudalac, Juraj Marković Kačić. Dokle i kako ne znamo.

Godine 1510. sultan je fermanom Augustinovu baštinu sa svim dobrima ustupio njegovu sinovcu "Petru sinu Pavlovu" Jurjeviću (Šimrakoviću, kako kaže Jurišić), osim poklonjenog samostanu Zaostrog.

"Augustinova zemlja" prvi je put spomenuta 1495., a opetovano i 1500, u "obliku Augustinova Humska zemlja". Augustinova vojvodina za koju turski dokumenti tvrde da je obuhvaćala Vrgorac, Ljubuški i Primorje, imala je, kako izgleda "središnji predjel u Gornjem makarskom primorju sa sjedištem u Gracu. Do 1535. spomenuti je dio pripadao jedinstvenoj nahiji Primorje, koja je uskoro, između 1535. i 1537., podijeljena na nahiju Primorje, koja je obuhvaćala Donje primorje (od Vrulje do blizu Zaostroga) i nahiju Fragustin (kojoj je sjedište od 1537. Zaostrog), koja zahvaća Gornje makarsko primorje. Od 1537., kada su je Turci osnovali, nahija se Fragustin spominje sve do 1681., tj. do konca turske vlasti u ovome kraju.

Drugo otvoreno pitanje koje je, izgleda, neodvojivo od prvog je problem crkve "Sveti Gusta" (= Sveti August), koja se javlja u defteru iz 1585.⁷⁵ u rukama muslimana Ahmeda, sina Huseinova. Uz nju se redaju pitanja: Od kada postoji? Tko joj je utemeljitelj? Da li je vezana s redom redovnika pustinjaka augustinaca? Može li se dovesti u bilo kakav doticaj s potomcima i naslijeđem fra Augustina Jurjevića i njegovih nasljednika? Koja su gospodarska dobra te crkve? Da li se v i n o g r a d i J e z e r a S v e t i G u s t a mogu dovesti u neki odnos s tom crkvom ili augustinском redovničkom zajednicom u Ljubuškom?

Kako je crkva najbolji čuvar prastarih (pa i onih antičkih) vinogradarsko-vinarskih tradicija, nameće se i upit, ima li to "misteriozno" vinogorje od 800 upitnih dunuma površine i neki dublji srednjovjekovni, pa i antički korijen, što bar teritorijem na kojem se prostiralo čini neki nastavak pagus Scunasticusa, ili je vjerojatnije izmišljotina ili omaška popisivača, ili pak stranputice u našem razmišljanju(?).

Ni vinogradarska prošlost u nemirnim vremenima od XVII. do XIX. stoljeća nije bolje dokumentirana. Zato ćemo o tom razdoblju moći saopćiti niz neizravnih, dosta šturih podataka, sabranih iz povijesnih vrela raznorodna podrijetla i neuravnotežene vjerodostojnosti.

Makarski biskup fra Marijan Lišnjić prilikom kanoničke vizitacije 1668. godine ostavio je zapis u kojem sumornim bojama predstavlja naše područje. On ga opisuje ovim oporim riječima: "Kraj je najgori, kamenit je i sušan, nema u njemu ni žita ni voća, ima samo malo vina i kukuruza." I usprkos tome što ga zimi i kroz proljeće plave nabujale vode Trebižata, u njemu ljeti caruje neizdrživa suša!⁷⁶

Nedugo iza stišavanja dvadesetčetverogodišnjeg mletačko-turskog (Kandijskog) rata 1645. - 1669. i skorašnjeg raspaljivanja još duljeg "velikog Bečkog" ili Morejskog rata 1683./4. - 1699., jedan nas dokument iz godine 1685. upozna je s činjenicom da je "Juriša sin Ivanov iz Međugorja" darovao jednu dvanaestinu baštine (a s njom

⁷⁵ Kako je preživjela rušilaštvo katoličkih crkava i samostana u II. polovici XVI. stoljeća? - R. K.

⁷⁶ Dr. fra Leo Petrović: Veljaci, "Napredak", hrvatski narodni kalendar, 1935., Sarajevo, 1934., str. 179-187, posebno str. 181.

i dio vinograda u istom selu) “Anđeliji kćeri Mihovilovoj”.⁷⁷

Na početku XVIII. stoljeća (godine 1702.), znamo iz izjave date pred carigradskim sudom, da je naslijeđem došlo do prijenosa jednog vinograda unutar srodnika muslimanske obitelji iz grada Ljubuškog.⁷⁸

Još jedan makarski biskup, ovog puta Stjepan Blašković (1731. - 1776.), u više je navrata obilazio naš kraj i o tome u Rim upućivao izvješća. U onom pisanom u povodu vizitacije godine 1735., kada je uz Makarsko primorje, vrgorsku i imotsku krajinu te Duvno i Mostar pohodio i Ljubuški, zabilježio je kako u Drinovcima (gdje je privremeno odsjeo) nije bilo vina, pa ga se moralo nabavljati iz daljine.⁷⁹

U opakom (zapadnohercegovačkom) poroku neumjerena uživanja vina izvješćuje biskup Dragičević godine 1744. spominjući proslavu krsne slave u katoličkoj kući na domak Mostara (selo Miljkovići). Primjećujući, usputno, kako se ona “odavnina” slavila - ne samo na lijevoj nego i među mnogim katolicima desne obale Neretve - izvijestitelj dodaje da se to ”slavlje” obično pretvaralo u razuzdano trodnevno pijančevanje i igranje, pri čemu je nametljivi stoloravnatelj neumorno nukao sve piti dok “ne popadaju”!⁸⁰

Turski dokument, kojim Alija, kapetan iz Ljubuškog (1747.) potvrđuje da je Selimu spahiji i Mustafi alemdaru prodao vinograd “od oko 20 motika” (R. K. - oko 10.000 loza) daje nam mogućnost naslutiti postojanje razvijenog vinogradarstva u Lipnu kod Ljubuškog, koje se, kako izgleda, tada (turski) nazivalo Čifluk Ejubi.⁸¹

Opisujući staru župu Sv. Ivana Krstitelja u Ružićima, fra Petar Bakula priča da joj je suvremenu “solidnu” župnu kuću godine

⁷⁷ Arhiv Hercegovine Mostar, Mostarski sidžil br. 2, iz 1633.-1783. (1044.-1207. po hidžri), Obradio *Hivzija Hasandedić*. Original se nalazi u Orijentalnom institutu u Sarajevu, zaveden u Inventar službenih knjiga i deftera pod brojem 2. Fotokopije sidžila ima Arhiv Hercegovine u Mostaru. (Napominjemo da je ovo bilješka iz predratne, 1989. godine. - R. K.)

⁷⁸ Arhiv Hercegovine Mostar, Regesta acta turcarum, Mostar, 1702. (1014. po hidžri), Oz. - Dk. 1/6.

⁷⁹ Dnevnik makarskog biskupa Stjepana Blaškovića iz 1735. godine, priredio *Andrija Nikić*, Franjevačka knjižnica i Franjevački arhiv u Mostaru, Mostar, 1994., str. 7. i 8. te naročito str. 64;

Leo Petrović: n.d., str. 181/2.

⁸⁰ *Isto*, str. 186.

⁸¹ Arhiv Hercegovine Mostar, Regesta acta turcarum, Mostar, 1747. (1160. po hidžri), Oz. - Dk. 2/52. i 1803. (1218.), Oz. - Dk. 4/189.

1836. sagradio fra Bono Kraljević, dok joj je 1854. unutarnjost vrlo ugodno oblikovao fra Filip Čorić, koji joj je “nanovo pribavio (i) vinograd”.⁸²

Konstatirajući da je Ljubuško polje bilo izloženo dugim poplavama sve do 1843., dr. Leo Petrović kazuje da je poslije melioracijskih zahvata hercegovačkog vezira Ali-paše Rizvanbegovića (1832. - 1851.) došlo do vidljiva napretka u gospodarskom i u zdravstvenom pogledu (našega malarijom iznurivanog kraja), u čemu autor zapravo slijedi, mnogo starijeg fra Petra Bakulu, koji o svemu govori iscrpnije i rječitije.⁸³

Osioni, ali poduzimljivi hercegovački vezir, uza svu kritiku koju su mu izrekli već suvremenici (Bakula više od svih), mnogo je uradio na poticanju općegospodarskog, a s njim i vinogradarskog, razvitka i u ostaloj Hercegovini i u nas. Međutim, ono po čemu je ostao trajno zapamćen u narodu je uzgoj riže u našem polju.

Obrazovani austrijski putopisac Richard Ritter von Erco, koji je tim predjelima proputovao godine 1846., zapisao je da se u Ljubuškom polju proizvodi riža. Pritom napominje kako “vezir” odatle dobije 500 tovara riže na godinu.⁸⁴ Iz drugih vrela znamo da je 1864. dobijeno 2.000 centnera, godine 1867. 40.000 kg, a 1868. 50.000 kg.⁸⁵ Radoznali i dobro obaviješteni austrijski putnik, nasuprot biskupu Lišnjiću, posve je svijetlim tonovima (kao poslije i Bakula) oslikao ljubušku “valu”, ističući kako je “veoma lijepa, velika i plodna”, te da je krase Ali-pašina rižina polja.⁸⁶

Prilazeći Ljubuškom s istoka putnim pravcem što se iz Mostara i Bune provlači između Dobrog Sela i Slipčića, te izbija na Paoču, zatim Gradnice i Čitluk u Brotnju, probijajući se krševitim krajem obraslim niskim hrastom, pisac je zabilježio za našu temu zanimljiv podatak. Naime, na sat hoda prije tvrđave Ljubuški, u zemljopisno

⁸² Hercegovina prije sto godina ili Šematizam fra Petra Bakule, s latinskog originala iz godine 1867. preveo Vencel Kosir, Mostar, 1970., str. 151.

⁸³ L. Petrović: n. d., str. 187; Bakula: Šematizam, str. 154-156.

⁸⁴ Richard Ritter von Erco: Die Relation über die Verhältnisse Bosniens und der Herzegovina in mehrfachen Beziehung, Zara, den 21 November 1846., Naučno društvo BiH, Grada, knjiga III., Odjeljenje istorisko-filoloških nauka, knjiga 1., Hamdija Kapidžić: Prilozi za istoriju BiH u XIX. vijeku, Sarajevo, 1956., str. 24-57, naročito str. 56. i 57.

⁸⁵ Richard Ritter von Erco: n.d., str. 56, bilješka 59. Usporedi: Carl Patsch: Südosteuropäische Skizzen, I. Aus Herzegovinas letzter Feudalzeit, Beč, 1921., str. 182.

⁸⁶ Isto, str. 56. i 57;

Bakula: Šematizam, str. 155.

nejasno opisanoj udolinici, primijetio je parcele s vinogradima i zasađenim duhanom.⁸⁷

Iznoseći 1860-ih godina značajke župe Sv. Ante na Humcu, fra Petar Bakula u *Šematizmu* bilježi da župna kuća ima, pored ostaloga, i "podrum za vino".

Veliki i sudbonosni protuturski ustanak (1875. - 1878.), izazvan mnoštvom razloga, imao je vrlo važan uzrok u neizdržljivim poreznim i feudalnim obvezama bosanskohercegovačkih kmetova.

Desetina, koja je praktično postala osmina, uzimala se od svih poljskih proizvoda, pa i od grožđa. Postala je još i teža zbog običaja da je država prodaje u zakup, pri čemu su zakupnici tražili i ono što im ne pripada, praveći pri ubiranju velika nasilja.

I od dijela preostala grožđa, iz kojega bi seljak proizvodio vlastito vino, oduzimala se (nakon pokupljene desetine) svaka deseta oka i u novčanoj vrijednosti plaćala sultanu na ime đumruka za vino.⁸⁸

Sve je to uvjetovalo da ustanak 1875. - 1878. temeljito potrese ne samo tursku BiH nego i europski jugoistok, te da preko velike istočne krize i Berlinskog kongresa dovede do konačnog sumraka nepodnošljiva osmanskog gospodstva.

S godinom 1878. prestala je 400-godišnja turska i uspostavljena 40-godišnja austrougarska uprava. Pod njom će bosanskohercegovačko vinogradarstvo i, posebice, vinarstvo proživjeti jedno od svojih najpoletnijih razdoblja. Taj vinogradarsko-vinarski prosperitet dotakao je i ljubuško-veljački kraj.

Na solidnim temeljima postavljenim za Habsburške Monarhije vinogradarsko se gospodarstvo, uz padove i uspone, razvijalo do Domovinskog rata, nakon kojega tek treba napisati nove stranice naše najmodernije vinogradarsko-vinarske povijesti.

Ako ovaj tekst bar malo doprinese tome, bit će to najbolja nagrada našem trudu.

⁸⁷ *Richard Ritter von Erco*: n.d., str. 57. kao da je to negdje između Ograđenika i Cerna?

⁸⁸ *Fra Paškal Buconjić*: Glavni uzroci ustanka kršćanskog stanovništva u Hercegovini (1875.), Kratak osvrt na namete, *Croatia Christiana Periodica*, časopis Instituta za crkvenu povijest, Zagreb, 1981., br. 8, str. 67-88.

Nachlese aus der Winzergeschichte der Gegend von Ljubuški - Veljaci (1477-1878)

Zusammenfassung

Über den Weinbau der Gegend von Ljubuški-Veljaci in der Zeit der türkischen Herrschaft wurde bis jetzt, soviel wir wissen, noch nicht geschrieben.

Mit diesem Artikel möchten wir zur Aufklärung dieser Problematik anregend beitragen und den Prozeß ihrer planmäßigen Erforschung aufrollen.

Der Artikel entstand auf Grund des vor dem Krieg veröffentlichten oder in Vorbereitung stehenden türkischen Quellenmaterials, übersetzt im Orientalischen Institut in Sarajevo.

Wie es mit Rücksicht auf die langjährige Kriegsumgebung schwierig ist, voraussehen, wann die normalen Voraussetzungen vorhanden sein werden, um tiefere wissenschaftliche Forschungen fortzusetzen, finden wir die Veröffentlichung dieser Arbeit auch in der Form, die sie zur Zeit hat, nützlich.

Da das bisher gesammelte Quellenmaterial für eine fortdauernde, ausführliche und allseitige Behandlung des Themas ungenügend war, entschieden wir uns, in diesem Beitrag nur die unterbrochene Entwicklungslinie zu bezeichnen und auf die Elemente einer möglichen Kontinuität des Weinbaus in dieser Gegend hinzuweisen, vom ersten türkischen Grundstücksverzeichnis 1477 bis zum Berliner Kongreß 1878 bzw. von der Herstellung bis zum Erlöschen der türkischen Herrschaft bei uns.

In dieser Skizze aus der heimatlichen Winzergeschichte mußten wir uns in vielem auch mit der Aufhellung mancher toponomastischer Fragen beschäftigen, sonst wäre es unmöglich, archaische, falsch oder unklar aufgeschriebene Weingärten, ihre Lagen oder sogar Dörfer geographisch näher zu bestimmen, was wichtig ist, nicht nur vom wissenschaftlichen, sondern auch vom Standpunkt des Marketings aus, da die modernen Winzer und Weinhersteller mit Recht wünschen, daß ihre Wirtschaftstätigkeit auch in der reichen geschichtlichen Tradition wurzelt. Nur auf diese Weise war es möglich, den interessantesten Stoff mitzuteilen und in gegenseitiger Verbundenheit dokumentarisch und anschaulich darzustellen, obwohl es einigermaßen den Rhythmus unseren Ausdrucks verzögerte.